

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Ա.

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ԳՈՍՏԻՍԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հեղ. Մ. Գ. Ծափան. Տպ. Կ. Պոլիս

1927. էջ 78. Գին 30 դր. Քրք.

Այս փոքր գրքույկին մէջ ամփոփուած են բազմամեայ արդիւնաւոր ուսուցչի մը հետաւեցողութեան արդիւնքները: Հակառակ համառօտ ըլլալուն՝ մասնակի կը բովանդակէ բացած աւել նիւթի մը գրեթէ բոլոր գլխաւոր կէտերը: Կը կարգանքով թէ բարդագիտութեան իր այդ՝ ենթակայ է վերացման եւ հանրացման (induction et deduction, մակաժողովուրդ եւ բնձայութեան) մեթոտներուն, եւ ապրիւր է խնայական գիտութեանը: Թէ զգացումները կարեւոր դեր մը ունին մեր կեանքին մէջ, Թէ ի՛նչ է խիզ՛ը, ազատ կամքը (libre arbitre), Կը ցուցուի մեզի՛ կարեւորութիւնը սկզբունքներուն՝ որոնց պէտք է կցուի օրինակը՝ իր միջոց զատարակու թիւն: Կեանքը եւ զայն մշակելու պայմանները—նպատակի որոնքում: յարատեւութիւն, նախանձութիւն, մարմնակիրութեան, կարգապահութիւն, եւ այս պայմաններու գործադրութեան միջոցները—պատժական դրութիւնը, վարձատրութիւնը, նախանձարարութիւնը, եւ յետոյ ունակութեան մշակումը: Անձնական բնկերային եւ կրօնական պարտերը խնդրոյ նիւթ կ'ըլլան: Կը խօսուի կարգ մը առարկանութիւններու եւ ժողովրդներու վրայ: Մասնակից կ'ըլլան Լա Ռօշֆորտի վարդապետութեան սխալները: Կրօնական պարտերու շարքին՝ կը շեշտուի Աստուծոյ զարգացող մարդուն մէջ եւ այդ զարգացողի կարեւորութիւնն ու արդիւնաւորութիւնը: Կը փակուի դատարարներու ուղղուած թելադրութիւններով եւ կ'ըզակացնէ սուպլեւ. «Մեր զգայնութիւնը՝ որ աւելանալու երջանկութեան կը բաղձայ, մեր խնայականութիւնը՝ որ կը ձգտի զէպի մշտնադարձութեան աղբիւրը, եւ կամքը՝ որ տեսական կատարելութեան կը տենչայ, ուրիշ կեանքի մը խոստումը կը պարունակեն: Այս է մարդուն զերագոյն վախճանը: Բարոյական եւ կրօնական դատարարութեան նպատակն է պատրաստել մարդը իր այս վախճանին:»

Ընթերցողին ներկայուած այս ծաւալուն նիւթերը ո՛չ միայն շահեկան են անոր համար որ առանցքը կը կազմեն մարդկային մտածութեան՝ այլ նաեւ անոր համար որ մերագնայ զատարակներէն եւ ուսուցչներէն մեծ մասը պէտք ունին մշակելու այդ խնդիրները: Այս գրքույկը շատ համառօտ է, բայց կրնայ գոնէ խթան մը ըլլալ այս հարցերու շուրջ խորհուրդ: Կրնանք օտար լեզուներով կարգաւ թուել եւ աւելի լաւ գիրքեր, բայց մեր լեզուով նման նիւթերու արդիական մշակումը իր առանձին առաւելութիւններն ունի անշուշտ:

Բարոյական եւ փիլիսոփայական տեղիներու վրայ յարասութիւններու ամփոփ ու կուս ռձով գրուած հաւարածոյ մ'ըլլալով՝ սկզբունքներու խորունկ վերլուծումներ չենք գտնու հոն. տեսարաններու

վրայ կառուցուած ուղղակի թելադրութիւններ եւ անմիջական մշտնադարձութիւններ կը յայտարարեն: Բարոյական Գատարակութեան մէջ, Հեղինակին անձնական փորձերէն բազում մը բանի օրինակներ, բնորոշուած գրքույկին նիւթերուն՝ հետաքրքրական են եւ շահեկան:

Արտեսասային (technique) մշտնադարձութեան ճշգրիտ ու զիջեցիկ ճշդերկնով մը գրուած եւ նիւթերու լաւագոյն շարայարութեամբ մը գատարուած այս մասնակիցը կը յանձնարարենք մեր ազգակիցներուն:

Ն. ՍԻԿ. ՏԷՐՆԵՐՈՒՍԵԱՆ

Բ.

ՄԱՐՏԻՆԻ ԶՍԻՐԷ 1920-16 Եւ Պատմական համառօտ ակնարկ մը իր սեցեակին վրայ.—Պատմաբան Յովակիմ Տէր-Վարդանեան. Տպ. Արաբս—Բ. Թօփալեան Հովակ. 1917. Տ էջ 132. Գին 10 դր.:

Բազմազան գրութիւններու շարքի մէջ ակնարկ մը կը լինի մեր պատմութեան մասին: Այս փոքրիկ տետրակը մէկն է այդ գրութիւններէն: Պրն. Յովակիմ Տէր-Վարդանեան Մարտինի շարքը կը նկարագրէ պարզ, սահման ռձով մը, եւ կ'արթնցնէ ամէն ճշտուած ներքազուած սարսուռը:

Գրքույկիս ամէնէն շահեկան մասն է այս: Իսկ Մարտինի անցնելու վրայ նետուած պատմական համառօտ ակնարկը, այնքան համառօտ է ցրի է որ, թէ եւ չի պատկերացնեն այդ նշանաւոր բաղադրին նոյն իսկ կարեւոր դիմերը, այսու ամենայնիւ աստիճան իրեն պատմական յոթեր կը պատկերեն արժէքը, եւ կրնան որ մը օգտակար ըլլալ աւելի խնամակ ուսումնասիրութեան մը: Մարտինի պատմութեան համար կարեւոր են այս տեսութիւններէն մէջ արտած վիճակագրական եւ ազգագրական տեղեկութիւններն ալ:

Շնորհաւորելի է Տէր-Վարդանեան որ կրցած է շահագրգռել իր այս երկով Ս. Աթուոյս ծերունագրող միտքան Գեր. Տ. Եղիշէ Եպս. Զիլիկիսեանը, որ հոգացեր է ատոր ազգագրութեան ծախքը:

ՏԱՐԵՅՈՅՑՆԵՐ

Բ.

ՊՈՒՂՈՒԹԻ. ԱՄԷԼՆՈՒՆ ՏԱՐԵՅՈՅՑԸ. 1928. 22րդ. տարի. Տպ. Մասիս. Փարիզ. 8⁰ էջ 656. Գինը 2 Գոլդր:

Շեղ ազգագրութեան հատոր մը ոսկեփորձիկ: Թէպէտ կ'ըլլան ՏԱՐԵՅՈՅՑԸ, թեւեւ չի տեսնուիր իր շահահաստութեան կարօթի տարիքին, անփեհեր յայտարար կ'աւանտ յայտարար զէպի յոռառջ. երբեմն ալ աւանտար կը նայի իր վարդապետ մէջ եւ ինչ որ շահեկան կը գտնէ, կ'առնէ կը տանի, եւ կ'օրհնուի կ'օրհնուի մեծի մը կը բերէ զանոնք եւ կը զետեղէ իրենց վայելուչ տեղերը:

Այս տարի Թէպէտի «Տմարական», աւելի հիշք պիտի ըլլար բոնի Տօմակայն մասին հակառար փառազարգեք է Ամենայն Հայոց Վեհ. Կաթոս

գիրտոյն ամէնէն նոր և ամէնէն բնական մէկ լուսաւորեցարոյ և Սրմանեանի Տնտեսագիտութեան դերը աշխարհը և զայն անձնաւորեալ ամբողջութեամբ արամաստեղութեամբ մը, ինքնին գտարեացի նորութիւն մը, որուն կը յաջորդէ Բ. Մասը, բուն «Ջուարեակները»:

Ստոր կուշտ ու կուս խնդալու համար, որուն պէտք ունին կոնկրետով և ազմուկներով զգումըս գլուխներ:

Երանի՛ մէ մարդիկ խնդային ձիւղակէն երբեմն միամիտ, երբեմն օրամիտ, մերթ աւափակ, մերթ շատ հաճելի «պատմութիւններով», քան մէ յըջօրէն գիրար խորձէին կամ խածաւէին հայտնութի նորահնար **Քորմիլներով**:

Բայց խնդայի փոքր կը մնայ՝ երբ անմիջապէս «Գրական» մասը իր լուրջ երեսը կը ցուցնէ քեզի. Ամիր-Տոլլաթ բժշկագիտութեան մէկ տար զխոստութիւնը շրջելով, անգլաներուն բուն սորվեցնելու համար, և ահա՛ առջեւ կը գնէ «կարգ-կամարդներ» զանկր... նախադասական զաս մը **Էվոլյուշնի** վրայ, և այդ անցած դարերու աննոսի խալամներուն հետ պահ մը դէմ գիտաց զայլէն ետքը ստուգումով պիտի աննեն մէ այս գեղեցիկ երկիրն ալ մը պիտի մեծնէ եղեր... բանի որ աշխարհս հրելէ մընէ լոկ՝ անհունին մէջ թաւալու և իրմէ բերադասիկ մեծ մարմններուն քով...:

Ստորներու ճարտարապետ և արտիստիկ կը սրէ, միտք կը բրբրէ, և ստանջ համեղները լուսնիկ ետքը կ'ուզեն որ հին ժամանակներու մըրցանքին ներկայ ըլլաւ... աչքով և երեսակաշափեամբ, երբ երբք տեսած չես Ամերիկեան մրցանքները Ձմեռանոյ հրդեհ և թանգարանին փոքրուար գիտելէ ետքը, կ'սկսում կը կարգաս Սոկրատի բնասանկան կեանքին զառնութիւնը, զոր սակայն նշանաւոր փիլիսոփան կըրցած մը անուշնելի իր առաջնութեամբ: Թեոդիկ որպէս զի շարաչի շղայ իր Տարեցոյցը, այս տարի ուշուրէն կ'սկսէ և ասոր ուր 2. Ե. Պոպոսեանի ձեռքով, և սակայն Տէրտիկ իր մագնիսով հանգիստ չի թողար գլմբը, երբ Լնդկաթիկնին ալ — Պագետիկի սա **Ապուր**, որուն համար խնկի կ'ըլլան տարները — իր աննոսի, հաստ, փշոտ տերեւոթներով կը անկուի մէջտեղ. բարեբախտաբար քանի մը նշանաւոր **Յարկեարներ** իրենց լուրջ գեմբերով կը փոխեն տեսարանը, թէեւ անմիջապէս **դարաւոր գրեկամներ** կը բացուին ապիւն, և անգին լողալու մարգանքներ կ'ընեն... օր մը Մանչըր կարելու համար: Նորէն ահա ՈՐԹը. 1926էն Թեոդիկին որբը իր ուսերը երկնուցիք է մինչև 1928. բայց զեռ կրնայ երկնուցի մինչև 1930, երբ Թեոդիկի սոջաւնէ այդ տարին, պրոպետով ու հարցաքննելով իր շքար զին՝ այդպէս քննական ծանոթութիւնները լրացնելու համար:

Հանգիստ չկայ Բենոլիփանոյ **Ճառացիալ օրրասունցիկն** շուրքուն տակ, Ամերիկեան քիմիանոցի մը գունէն ներս կը մանենք, Չագմագնեան բաներ մը կ'ըսէ **Քորմիլներով**, հիանալի է, բայց կարգուս հասնէ զլուսնին կը զառ-

նայ, բերաններ կը զստնանայ. բարեբախտաբար Բոնիկ Մեղպուրեան իր մեղրի օշարակով **զուար** կ'սոյառէ մեղի և երկու հայ բժիշկներ Հայր Քնայ-րի լողարաններուն մէջ կը հանդարտեցնեն մեր շիտերը, և քիչ ետքը կը մանենք **վարդանոցի** մը մէջ. սքանչելի՛ տեսարան:

Անկէջ գիտնականներուն մէկ կանաք կը տանի մեզ Թեոդիկ. հիմեր, նորեկ կարգուս շարուեր են, իրարու չեն նախանձիր, զլուս գլխի տուեր են, մարմին չունին, անցեր-դացեր են՝ անորոգաւ մասանցութիւն մը թողլով մարդկութեան Լազիւ գուրս կ'ըլլենք կանառէն, կը հրնչէ հեղին անկախութեան երգը, և կը մանենք մտաիկ շարաստանէն ներս... — համով հոտով պրտուղներ, չենք կշտանար. բայց պարտիզայանք կը խոտանայ զայ տարի ալ կշտանել մեզ. այդ միջոցին յանդուգն Լինտայրիկ, իր նոսի հասարակ կ'ընեցնէ իջնելով իր օգանաւէն:

Յոցնած ենք, կ'ուզենք հանգչիլ քիչ մը, բայց ահա «Գրական»ը վաղելով կը հասնի, կը պոսայ, ոտքի ելէք, Կիլիկիոյ Սահակ կ'ըլլէ. է եկողը, Կիլիկիոյ աղետներն վրայ հաս մը պիտի կարգայ. ան հազիւ լրացուցած, Վ. Թեքէեան, Մուսոլիմի գլխուն վերս, կ'արտասանէ իր «Տաղ աւ. Իտալիան», յետոյ Իրիմեան Հայրիկին անգրչիրմեան ձայնը... կ'ու միամիտ միամիտ, Պրբայտին կը խօսի, բան կը յուսայ «Բայց» համար: Նուպար փայլային ալ բանք մը զրբեր է Իրիմեան... Ինչ օգուտ սակայն. Նուպար փայլուցած է ծառայել իր ազգին, բայց շատ քիչ գաներ են անոր ծրագրեր... Երբ գուն Հայրիկին մտիկ կ'ընես, 2. Ղազիկեան Յովհ. Պատկոլիին չաւելին երգը՝ կ'երգէ անդիւն. Միմա Չերազ ալ իր անխաւարի յիշատակները կը պատմէ: Յետոյ իրարու կը յաջորդեն Հայ և Եւրոպացի գրագէտներ ամէն մէկը իր տաղանդին ճառագայթով: Պահ մը Սշականի գրագիտութեան զասին ականջ կուտանք. տղաք հետաքրքրուած են, բայց ոմանք սրամիտ՝ կ'ուզեն զխոնալ թէ բուրովին հարազատ է ուսուցչին բմբոնումը իր ներկայացուցած հեղինակներու մասին:

Շարքը շատ երկար է Հայ գրագէտներուն. արդէն շատ ունինք այդ ապրանքէն. ամէն գրբիլ բունոյ «գրագէտ» է, ամէն ստանաւոր գրողն ալ «բանաստեղծ» ամէնքն ալ ծագիկ մը նուիրեր են Թեոդիկի Տարեցոյցի այս բաժինին. շատ սիրուն բաներ ալ կան ստանջ մէջ: Մէջ մըն զասփի մայներ կը լսենք. Հայ աշխիկներ պարի են ելեր. կամիտաս Վրդ. (խեղճ մարդ), Պարեգին Վրդ. և Ա. Քրիսեան կը բացատրեն իրենց գիտացմներն ու տեսածները մարդկային ամէնէն հին այս խոցին վրայ: Պարեգին ետքը **Նկարահանելու** մը, հուն ալ Տիրայր Արքեպոս. Իտալայէի արուեստին վրայ «բարոզ» մը կը խօսի. Իսկ Մետրոպոլիտան. Երշանեան՝ Ս. Յակոբի նկարիչ Սրբազանին (Մամբրէ Եպոս. Մարկոսեան) տեղ մը բանուլ կուտայ վրձինի աշխարհաճակ վարդաններու շարքին մէջ: Լոն են գեղարուեստի հայ վարդաններէն բնութանի մը իրենց աղուսը գործերով:

Տարեցոյցին 2. Մասին զուար կը բացուի զէ-

պի Հայաստանու Ստուգիչ հանձնիքի և անգամ մը ներս մտնել այդ գունդն, բայց պահակները խիստ են և խոժոռազէմ. թոյլ չեն տար որ ներս մտանա. շարքար ես հայ եմ, ձեզի հակառակ կուսակցութենէն չեմ. ի՞նչու թող չէք տարը.— «Արդիււսւած է», պոնէ մեր նամակները բնդունէիք. հայերէն գրուած են. միայն շխտակ ուղղագրութեամբք. աչի լինիք, պիտի բացուին. եւ թէ հարկ չինի կուսանք իրենց հասցեներուն» : «Հապա արտասահմանի թերթերը, անոնք ի՞նչ յանցանք ունին որ մուտքերնիւ արգիւյած էք» : «Ո՞ր թերթերք», պոր օրինակ, Սիմերք. պահաւոր կը չուարի զգա մի սխալմունք եղած պիտի

լինի, չեմ իմանում, ինչու և արգիւյիլը գրա մուտքք» :
 Խոսակցութիւնը բերաննիս կը մնայ, օրոյհետեւ մեկուկուսեւ օխտը գանգաղը կը զոգանջէ : Վերջապէս ամէն բան վախճան մը ունի այս աշխարհիս մէջ. և Տարեցոյցի վախճանն ալ շարք մըն է Հայ գերեզմաններու... :

Այլևս ՏԱՐԵՑՈՅՑ մը չէ այս գործը, այլ ամբար մը շարաշար յոգնութիւններու և արուն պրպտումներու արդիւնքներուն : Իրական զբոհանք մըն է զայն շունենալը :
 Բ.

ՀԱՒԱՏՔԻ ԵՒ ԿԱՐԳԻ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՈ

Տեղեկագրեց՝ ՎԵՒՈՆԻ ԵՊՍ. ԳՈՒՐԵԱՆ

(Շար. ՍՈՏԻ 1927 ԳԿ.մբ. ԹԻՒԷՆ, էջ 379)

Ն Ի Ս Ա Գ
 6 Օգոստոս 1927 ՇՐ.

Համաժողովին այսօրուան նկատողութեան անկիւր նիւթն էր «Եկեղեցւոյ ընդհանուր դաւանութիւնը հաւատքի մասին», որ բոս շատերու չըկատուած է իրր ամենակարեւորը հարցերուն եւ յոյս կը ներշնչէ որ Համաժողովը նոր ոգի մը ստեղծէ այս հարցին շուրջ :

Առաջին խօսողն էր Rt. Rev. Gore, մին Անկլո-կաթոլիկ շարժման պարագլուխներէն, որ իր զբրութիւններով շատ ծանօթ է ինչպէս Անգլիոյ նմանապէս եւ բոլոր աստուածաբանական դարոցներու : Անոր ուղիւրը նկատուեցաւ «եղիճակութեամբ լի ամփոփոյր մը Անկլիքան եկեղեցւոյ եկեղեցա-կրօնական ներկայ վիճակին» : Ան իր ուղերձին մէջ կը հարցընէր թէ Համաժողովը ի վիճակի՞ է բմրոնելու Աստուծոյ խօսքը, Յիսուսի պատգամը, Եթէ ի վիճակի է կրնայ Համաժողովը ընդառաջ երթալ իր մեւնարկին մէջ : Իսկ եթէ ոչ՝ մինչեւ որ Աստուծոյ խօսքը չբմրոնուի՞՝ ճոս պիտի չկարենանք **հաւատա՞մ** մը կազմել : Թերեւս կարելի բլլար միտ թիւն մը հնարաւորել բողոքականական հաստատւներու մէջ, բայց միտ թիւն մը կաթոլիկներու եւ բողոքականներու մէջ իր լայն իմաստով կարելի պիտի չբլլար խորհիլ երբ դաւանանքները չեն յայտնութիւնը Աստուծոյ խօսքին եւ Յիսուսի պատգամին : Ներկայիս մէջ բացարձակապէս անկարելի է համաձայնութիւն մը դաւանարանական հարցերու շուրջ. պէտք է այդպիսի փորձ մը լրել (զէթ ժամանակի մը համար) եւ նըւիրուիլ աշխատութեան եւ ջանքի Քրիստոսի անունը բարոզելու, առանց զրազուելու վարդապետական եւ սուրբօրհորհրդական տարբերութիւններով, եւ լրջօրէն հետապնդիլ բրիտանական բարոյական եւ ընկերական նպատակներ : Եթէ կարենան սորովիլ որպէսզի գործնն իրր մրակ մէկ մարմին բարոյական եւ ընկերական գեանք վրայ, ուրիշ սերունդ մը ըն-

դունակ պիտի շլլայ մտանալու նորէն աւելի թերեւս յաջողութեամբ վարդապետական եւ սուրբօրհորհրդական հարցերու :

Ապա խօսեցաւ Dr. Zollner եւ բաւ. «Ներկայ Համաժողովի պարտականութիւնը ճՈՐ Հաւատքի դաւանութեան բանաձեւ մը գտնելու փորձ չէ. այդպիսի փորձ մը միայն շքութեան յառաջ պիտի ընթեր. անցնալի փորձերը ցոյց կուտան թէ ի՞նչ վրտանգաւոր հետեւանքներ յառաջ եկած են այդպիսի մեւնարկներէ : Բնականաբար բռնագործիլ պիտի բլլար պարտադրել դաւանանք մը երբ կայ մէջադե Աւետարանը : Նոր Աթանաս մը գտնելու պէտք չկայ այս ժողովին պատեր վերելու համար. որ այս ժողովը չեմ կրնար խորհիլ որ դաւանանքի միտ թիւն մը հոյակիկ ալալու համար հրաւիրած բլլայ գեղգ :

Ապա ես խօսեցայ և իմ ուղերձով բացատրելի վերջ Հայ եկեղեցւոյ կազմակերպութիւնը եւ դաւանանքը բաի. «Հայ եկեղեցին դաւանարանական հարցերու մէջ վր դեկալորալի արեւմտեան եկեղեցւոյ հայերէն Ս. Օգոստինոսի սկզբունքներուն համեմատ. «Միտ թիւն ի կարեւորս» կ'ուզէ ժայրայիլ միտ թիւն պահել մարդկային փրկագործութեան հետ առնչութիւն ունեցող դաւանարանական հարցերու շուրջ : «Ազատութիւն յերթաշակիան», կ'ուզէ բոլոր ասարակուսելի եւ երկրայական հարցերու մէջ ազատ մնալ եւ անկաշխանդ շարժիլ : Եւ գերազանցօրէն կ'ուզէ բարձր պահել «սիրելութիւն ամենայնիսն» : Ըստ այսմ ես եւս յանուն Հայ Առարկական Ս. եկեղեցւոյ պիտի գոչելի, «սիրելութիւն աւելի սիրելութիւն» :

Խօսեցաւ նաեւ Նիւ Ետրի համակրելի եպիսկոպոսը Rt. Rev. William Manning, եւ իր քանախօսութիւնը մեծապէս գնահատուեցաւ. ան բաւ. «Կ'ուզեմ այսօրուան նիւթին աւելցնել բանի մը խօսքեր հոյովմական կաթոլիկ եկեղեցւոյ մասին, որ չէ ներկայտուած հոս :

1.— Ինքուապէս կը ջալիմ որ հոյովմական եկեղեցին իրեն զրկուած հրաւերին ի պատասխան պար-